

УДК 378.046-021

**ДІЯЛЬНІСТЬ АСПІРАНТУРИ В НАПРЯМІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ
ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

О.А.Бухнієва

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет*

У статті розглянуто деякі аспекти розробки й обґрунтування підготовки аспірантів до інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі. Поняття «аспірантура» має на увазі взаємозалежні структурні й функціональні компоненти, які підпорядковані цілям виховання, освіти й навчання студентів. При цьому структурні компоненти виступають в якості основних базових характеристик аспірантури як особливої педагогічної системи, сукупність яких утворює її цілісність, а отже, відрізняє її від усіх інших (педагогічних і непедагогічних) систем.

Ключові слова: аспірантура, педагогічна система, інноваційна педагогічна діяльність.

Актуальність дослідження зумовлена соціальним запитом українського суспільства щодо модернізації вітчизняної системи вищої та післядипломної освіти в контексті вимог Болонського процесу. Це, як зазначено в державних документах (Конституції та Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Постанові Верховної Ради України «Про Концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку України», Проекті Положення «Про інноваційну діяльність в системі освіти»), передбачає підготовку майбутніх наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру передусім як суб'єктів інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах.

Вивчення зарубіжної літератури з проблем безперервної та післявузівської освіти дозволило з'ясувати, що в більшості розвинених країн те, що в умовах вітчизняної педагогічної дійсності називається аспірантурою, розглядається в якості особливої форми продовження вищої освіти. Так, наприклад, у США аспірантура зосереджена винятково в університетах, перебування в ній триває 4 роки й більше. Основними видами діяльності аспірантів є:

– теоретичне навчання, тобто прослуховування курсів і складання іспитів у звичайному вузівському змісті. При цьому рівень аспірантських (graduate) курсів набагато вищий за студентські (undergraduate);

– викладацька робота (аспіранти ведуть навчальні семінари для студентів молодших курсів при досить інтенсивному навантаженні);

– власне наукова праця у вигляді проведення самостійного дослідження, що має за мету підготовку дисертації з обраної вузької спеціальності [1, 38-42].

Останніми роками у вимогах до основної освітньої програми післявузівської професійної освіти метою аспірантури в Україні є підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для науки, освіти, промисловості й соціальної сфери. Тому підготовка аспірантів відповідно до існуючого законодавства спрямована на:

– формування навичок самостійної науково-дослідної та педагогічної діяльності;

– поглиблене вивчення теоретичних і методологічних основ відповідної галузі науки;

– удосконалення філософської освіти, у тому числі орієнтованої на професійну діяльність;

– поглиблення знань іноземної мови з метою їх практичного використання в професійній діяльності.

У зв'язку з цим випускник аспірантури здобуває статус фахівця вищої кваліфікації та повинен бути підготовлений до:

– самостійної науково-дослідної діяльності, що вимагає широкої фундаментальної підготовки в сучасних напрямках відповідної галузі науки, глибокої спеціалізованої підготовки в обраному напрямі, володіння навичками сучасних методів дослідження;

– управлінської діяльності, заснованої на знанні сучасного менеджменту, що передбачає керівництво науковим і науково-педагогічним колективом;

– науково-педагогічної роботи у вищих навчальних закладах різних форм власності.

Отже, не випадково, що в основній освітній програмі підготовки аспірантів передбачені наступні аспекти теоретичної і практичної діяльності:

- поглиблене вивчення освітньо-професійних і факультативних дисциплін, що передбачає складання іспитів і заліків кандидатського мінімуму;
- проходження науково-педагогічної (асистентської) практики (не менш 100 годин на рік);
- здійснення самостійної науково-дослідної роботи, яка підлягає підсумковій атестації;
- підготовка дисертації та подання її у спеціалізовану вчену раду з метою подальшого захисту.

Як бачимо, викладене вище дає підстави розглядати аспірантуру як бінарну, тобто науково-освітню систему через те, що науково-педагогічна освіта, яка здійснюється в ній, за своєю природою біфункціональна, оскільки належить одночасно до двох системотворчих соціальних інститутів – науки і вищої освіти, будучи галуззю їх перетинання. Інакше кажучи, аспірантура, з одного боку, належить і здійснює функції, що відносяться до сфери науки. З іншого боку, аспірантура є невід’ємним компонентом сфери постдипломної і безперервної освіти, що відбивається в назві «науково-педагогічна освіта», яка складається з двох ключових слів, що відбивають її двоїсту приналежність. Тому функція науково-педагогічної освіти, яка здійснюється в аспірантурі, має два плани – науковий і освітній, спрямовані на підготовку аспірантів як науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Враховуючи означену особливість і додержуючись методологічних засад структурно-системного підходу, нами розпочато розробку й обґрунтування моделі підготовки аспірантів до інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі. Через це, ґрунтуючись на розробках Н.Кузьминої, які дозволяють здійснити науковий аналіз аспірантури як певної педагогічної системи, під аспірантурою розуміємо «безліч взаємозалежних структурних і функціональних компонентів, підпорядкованих цілям виховання, освіти й навчання дорослих людей» [2, 11]. При цьому маємо на увазі, що структурні компоненти виступають у якості основних базових характеристик аспірантури як особливої педагогічної системи, сукупність яких утворює її цілісність, а отже – відрізняє її від усіх інших (педагогічних і непедагогічних) систем.

Не випадково, що для виокремлення структурних компонентів аспірантури як особливої педагогічної системи необхідно було проаналізувати процеси, пов’язані як з її виникненням, так і, особливо, з тенденціями її розвитку в межах вищої й постдипломної освіти. При цьому ми керувалися установками системного підходу, який ствердився в педагогіці завдяки внеску відомих закордонних і вітчизняних учених (А.Алексюк [3, 150-167], Ю.Бабанський [4, 78-110], В.Бондар [5, 45-87], Н.Кузьміна [2, 57-88]), а саме:

– педагогічні системи створюються лише там і тоді, де й коли наявна усвідомлена потреба суспільства у вихованні й навчанні, а також певній підготовці своїх членів різних вікових категорій (дітей, підлітків, дорослих). У зв’язку з цим педагогічна мета – найважливіший компонент будь-якої педагогічної системи, що зумовлює сам факт її створення, оскільки педагогічні системи різняться між собою насамперед цілями функціонування. Але разом із тим усіх їх поєднує загальна мета: передача знань, умінь, навичок, досвіду діяльності, виховання певних властивостей особистості, поведінки, відносин;

– педагогічна система виникає тільки тоді, коли в суспільстві накопичено певну інформацію, яку повинні засвоїти ті або інші групи людей. У зв’язку з цим інформація у вигляді змісту освіти, заради передачі й засвоєння якого створюється педагогічна система, є її найважливішим компонентом як будь-якої педагогічної системи;

– будь-яка педагогічна система як така може виникнути лише при наявності деякого контингенту людей, що мають потребу в певній підготовці, освіті або вихованні. Ця обставина свідчить про те, що суб’єкти навчання повинні розглядатися в якості обов’язкового компонента будь-якої педагогічної системи;

– педагогічна система як така може виникнути лише в тому випадку, коли для реалізації її цілей спеціально підготовлені педагоги як професіонали сфери освітніх послуг, які володіють необхідним обсягом наукової інформації, відповідним для її передачі засобами педагогічної комунікації, озброєні психолого-педагогічними знаннями про об’єкт педагогічного впливу. Успішність діяльності педагогічних систем визначається складом педагогів, які в них працюють. Тому педагогічні кадри відповідного рівня професійно-педагогічної підготовки як основні

учасники, організатори й диспетчери навчально-виховного процесу становлять необхідний компонент будь-якої педагогічної системи;

– педагогічна система може виникнути тільки тоді, коли знайдені адекватні способи досягнення певних цілей, тобто коли знайдені засоби, форми й методи педагогічного впливу (або засоби педагогічної комунікації) на конкретний контингент суб'єктів навчання дозволяють відносно цього контингенту досягати освітніх, виховних і розвиваючих цілей, які стоять перед педагогічною системою. При цьому кожна педагогічна система має свій особливий арсенал педагогічних засобів і певних обмежень, збалансованих за допомогою певних психолого-педагогічних умов. У зв'язку з цим арсенал специфічних засобів, форм і методів навчання й виховання, що утворюють певні педагогічні технології, так само, як і відповідні їм психолого-педагогічні умови, що забезпечують успішність педагогічної комунікації у вигляді інтелектуальної, інтелектуально-мовної, репродуктивної, пошукової, емоційної і творчої взаємодії основних учасників освітнього процесу, з'являються в якості відносно самостійних і необхідних компонентів будь-якої педагогічної системи;

– функціонування будь-якої педагогічної системи орієнтоване на досягнення соціально значущого освітнього результату, що є невід'ємним компонентом цілісної педагогічної системи, який оцінюється через діагностику рівня навченості (компетентності), розвиненості й вихованості контингенту суб'єктів навчання, що фіксується за допомогою видачі певного сертифіката (диплома про освіту).

Наведені вище компоненти, згідно з твердженнями А.Алексюка, Ю.Бабанського, В.Бондаря, Н.Кузьміної, необхідні й достатні для створення та функціонування педагогічної системи. При усуненні кожного з них педагогічна система деформується, втрачаючи ознаки цілісності. При цьому та або інша педагогічна система становить собою цілісне утворення, що має свою історію й певні етапи розвитку, свої традиції та наслідування в роботі основних учасників навчально-виховного процесу, певну специфіку, що стосується взаємодії її компонентів усередині системи. Тому будь-яку педагогічну систему, у свою чергу, можна розглядати й аналізувати з позиції кожного з її основних компонентів.

У межах запропонованої статті нас зокрема цікавило дослідження ознак аспірантури як особливої педагогічної системи крізь призму мети її функціонування як традиційної форми післявузівської освіти. Для цього необхідно конкретизувати такі аспекти діяльності аспірантури в напрямі підготовки аспірантів до інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах:

– якою мірою реальні цілі функціонування аспірантури як особливої педагогічної системи відповідають державним інтересам інноваційного розвитку українського суспільства і системи освіти, орієнтовані на підготовку аспірантів до інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах;

– як реалізується мета підготовки аспірантів до інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах у стандарті їхньої професійно-педагогічної післявузівської освіти, тобто в навчальній інформації (навчальних планах, програмах, підручниках, додатковій інформації), запропонованій для їх засвоєння;

– якою мірою відповідає цілям підготовки аспірантів до інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах наявний склад викладачів, котрі здійснюють її організацію, контроль і корекцію результатів та наявний склад аспірантів і застосовані ними способи науково-освітньої діяльності, а також засоби, форми й методи педагогічного впливу на них;

– які оптимальні, тобто необхідні й достатні психолого-педагогічні умови такого виду підготовки аспірантів;

– які реальні результати їхньої підготовки до інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах, в яких професійно важливих новотворах особистості вони відбиваються.

Пошук відповідей на поставлені питання сприяв розумінню того, що аспірантура, як і будь-яка педагогічна система, розрахована на певний термін функціонування, тобто на цикл навчання в ній від моменту зарахування до випуску. Тому її мета «на виході» виявляється більш-менш відсунутою в часі й реалізується через досягнення педагогічними колективами (керівниками, педагогами, аспірантами) більш близьких цілей, співвіднесених між собою. У процесі досягнення мети носіями структурних компонентів особливої педагогічної системи, якою є аспірантура, стають особливі контингенти людей – науково-педагогічні кадри як суб'єкти педагогічного впливу й аспіранти як його об'єкти й одночасно суб'єкти індивідуально-професійного

саморозвитку, в діяльності яких структурні компоненти вступають у складну взаємодію, сприяючи реалізації ними необхідних функцій.

Таким чином, якщо розглядати аспірантуру як педагогічну систему, що відбиває особливості функціонування певної форми післявузівської освіти, спрямованої на підготовку її випускників до інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах, модель її організаційної структури містить такі компоненти:

– «мету освіти в аспірантурі як педагогічної системи з потенціалом інноваційного розвитку»;

– «науково-педагогічні кадри вищої кваліфікації, які здійснюють керівництво науково-дослідною, професійно-педагогічною й освітньою, тобто дослідницько-інноваційною діяльністю аспірантів»;

– «аспіранти, що опановують засобами наукової й науково-педагогічної творчості, а також досвідом інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі»;

– «зміст освіти в аспірантурі»;

– «засоби, методи й форми організації освітньо-наукового процесу аспірантури, а також навчально-пізнавальної, наукової, професійно-педагогічної комунікації викладачів і аспірантів»;

– «педагогічні умови, необхідні для створення відповідного інноваційного науково-освітнього середовища аспірантури (інноваційного навчання й виховання)»;

– «результати підготовки аспірантів до інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі».

При цьому мається на увазі, що процес підготовки аспірантів до інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі є «відкритим», тобто залежним від зовнішнього соціального та інформаційно-технологічного середовища під впливом:

– соціально-економічних факторів, що проявляються в житті суспільства та змін в інших педагогічних системах;

– змін у навчальній і науковій інформації через вплив відкриттів у фундаментальних і прикладних науках, їх висвітленні в монографіях;

– заміни засобів педагогічної комунікації під впливом нових підручників, навчальних посібників, технічних засобів навчання.

Крім того, наявне науково-освітнє середовище безпосередньо впливає на викладачів і наукових керівників, на сталість мотивів інноваційної діяльності самих науково-педагогічних кадрів у перетворенні аспірантури в якості педагогічної системи, що інноваційно розвивається. Але ми також розуміли, що, зазнаючи впливу середовища, суб'єкти педагогічної системи, якою є аспірантура, у свою чергу, також впливають на її науково-освітнє середовище, організуючи його відповідно до власних цілей.

Загалом, у поданій моделі провідною постає інноваційна науково-освітньо-виховна діяльність, через що кожен випускник аспірантури як потенційний викладач повинен набути нової якості своєї особистості – суб'єкта інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі.

У сучасних умовах розвитку національної системи вищої освіти провідною постає інноваційна освітньо-виховна діяльність, через що кожен випускник аспірантури як потенційний викладач повинен набути нової якості своєї особистості – суб'єкта інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі, оскільки зможе виявляти ознаки системоутворюючого елемента інноваційного процесу, необхідного для його подальшої модернізації згідно із загальноєвропейськими та світовими стандартами.

З огляду на виявлені суперечності, притаманні організації науково-освітнього середовища аспірантури як провідної форми професійно-педагогічної підготовки майбутніх науково-педагогічних кадрів, припускаємо, що підготовка аспірантів до інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі здійснюватиметься ефективніше, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

– збагачення змісту освіти аспірантів теоретичними питаннями педагогічної неології та інноваційного менеджменту вищої школи;

– забезпечення пріоритету активних та інтерактивних методів організації науково-освітнього простору аспірантури, що стимулюють інтерес аспірантів до самопізнання та професійного самовиховання своєї особистості в якості суб'єктів інноваційної діяльності;

– створення впродовж науково-педагогічної (асистентської) практики ситуацій творчої співпраці аспірантів з науково-педагогічним персоналом предметних кафедр щодо пошуку,

проектування, освоєння та впровадження педагогічних інновацій, публічної презентації її результатів у вигляді інноваційного педагогічного проекту.

1. Brunel University. Department of Manufacturing and Engineering Systems // Educational Courses in Britain and America. – Vol.19. – п. 4. – Р. 38–42.
2. Кузьмина Н. В. Методы исследования педагогической деятельности / Нина Васильевна Кузьмина. – Л. : ЛГУ, 1970. – 188 с.
3. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підруч. [для студ., аспір. та мол. виклад. вищ. навч. закл.] / Анатолій Миколайович Алексюк. – К. : ІСДО, 1993. – 555 с.
4. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований (дидактический аспект) / Юрий Константинович Бабанский. – М. : Педагогика, 1992. – 192 с.
5. Бондар В. І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів / В. І. Бондар. – К. : Вересень, 1996. – 129 с.

Бухниева Е. А. Деятельность аспирантуры в направлении подготовки соискателей к инновационной деятельности в заведениях высшего образования.

В статье рассмотрены некоторые аспекты разработки и обоснования подготовки аспирантов к инновационной деятельности в высшем учебном заведении. Понятие «аспирантура» подразумевает взаимосвязанные структурные и функциональные компоненты, которые подчинены целям воспитания, образования и обучения студентов. При этом структурные компоненты выступают в качестве основных базовых характеристик аспирантуры как особой педагогической системы, совокупность которых образует ее целостность, а значит, отличает ее от всех других (педагогических и непедагогических) систем.

Ключевые слова: аспирантура, педагогическая система, инновационная педагогическая деятельность.

Bukhnieva O. A. Postgraduate school activities in applicants' training for innovation in higher educational institutions.

The article considers some aspects of the development and training of post graduate students to study innovation in higher educational institutions. The concept of «postgraduate» implies interrelated structural and functional components that are subject to the purposes of education and training of students. These structural components act as the main basic characteristics of the postgraduate school as special educational system, the totality of which forms its integrity and therefore sets it apart from all others (pedagogical and non-pedagogical) systems.

Key words: postgraduate school, pedagogical system, innovative teaching activities.